

és ja la forma general en els escriptors més representatius del S. XIV i fins de la fi del XIII: Desclot (almenys el ms. de l'ed. Buchon), Muntaner, Eiximenis, els *Eiximplis* d'Aguiló, la *Questa de Reixac*,¹ etc.

Ja quedà clar i indiscutit, des del meu treball de 1943 (*LleuresC*, 302-3), que ho explica detalladament, que *mbr* és el resultat normal en català del grup etimològic -M'N-, sempre que s'arriba a produir la síncope de la vocal intermèdia (*combregar*, *sembra*, etc.); i que si hi ha menys casos d'aquesta diferenciació de nasals en català que en castellà, és només perquè en la nostra llengua, d'acord amb les lleis fonètiques, no hi pot haver síncope davant N més que en els casos de posició molt pretònica o dels esdrúixols en -A final. *Fembra* fou, doncs, antiquíssim i normal des d'un principi, en l'idioma, car sembla que en realitat es documenta literàriament des d'abans i tot que la grafia contrinquant: en registrem un cas ja en un doc. que és de la primera meitat del S. XII, per més que no porti datació precisa (*B/ABL* VII, 108). El de l'arcaisme *femna* no és més que un cas de vacil·lació inicial entre una diferenciació incipient, en què la *n* ja perdria l'articulació oclusiva en la boca, però encara no s'havia desnasalititzat, i per això no s'hi podia encara intercalar la *b* epentètica: això ha de ser el que vol marcar la grafia *femra*, que trobem documentada des d'una data tan arcaica com 1032 (en el nom propi de dona *Bona-femra*, que figura aquest any en un doc. del *Cart.* de Sant Cugat, p. 173).

Des del S. XIV els límits de *fembra* i *femna*, *fenna*, queden fixats. *Fembra* arriba fins als Pirineus: per la banda del Cardener trobem *fembres* a Solsona ja princ. S. XIV, *fembra* apareix constant (molts cops) en el Capbreu de Besora de Cardener, de 1369 (Serra i Vilaró, *BSCC*, 1908, 163; 1909, 299); en el Pallars la costum d'Esterrí d'Àneu, princ. S. XV, porta *fembra* (*RFE* IV, 33). Però més enllà de la frontera lingüística s'estén la forma amb -nn- fins avui, i coincidint, en tota la línia, fins a la frontera de llengua: *hénna* (-no) en gascó fins als pobles més alts del Bearn, de la Vall d'Aran i de l'Arieja, *fénna* a l'Aude i estenent-se fins als pobles de Perillós i Vingrau (1960), enxats al Rosselló, però ja de llengua occitana. L'oposició amb la llengua d'oc modernament s'ha engruixit, d'ençà que a la fi de l'Edat Mitjana *dona*, en la nostra llengua, va desbancar cada cop més l'ús de *fembra*, innovació a la qual va restar estrangera la llengua veïna.

En català *fembra* no va significar mai altra cosa que el modern *dona*, mai no va ser altra cosa que la denominació de l'individu femení de l'espècie humana. En oposició vertical i absolutament brusca amb el cast. *hembra*, i el port i gall. *fêmea*. Dels dos significats coexistents en llatí, 'femella' [Enni, Plaute, etc.] i 'dona' [en Ciceró, Tàcit i d'altres], l'hispano-romànic central i occidental va continuar exclusivament aquell, mentre que el català (igual que l'oc., el fr. i l'it.) solament presenten rastre d'aquest.

El diccionari d'Alcover i Moll falseja enterament els fets, en admetre per a *fembra* una accepció 'femella'; amb l'agregant de donar-la com a acc. bàsi-

ca, n.º 1: no és més que l'habitual obsessió ingènua del castellà com a «llengua bàsica» que li fa cometre aquesta enormitat. En dóna un cas en una de les genealogies de l'arxiver Carbonell de la fi del S. XV: Carbonell, que escrivia un llenguatge artificialment arcaïtzant, es va servir de l'antiquat *fembra* 'dona' (probablement ajudant-hi el record de textos i genealogies en aragonès, llenguatge de tants textos que havia de manejar a l'A. C. A.), en dir que la reina ha «lexat» (observem aquesta *l*-) «tres fills mascles e tres filles *fembres*», o sigui 'tres filles dones', perquè amb la connotació bestial de la paraula *femella* s'hauria pogut considerar irrespectuosa per a les princeses i per a la reina. Fora d'això només aconsegueix pescar un hapax, en un *eximpli* de procedència desconeguda (no sabem si integralment catalana), on es parla d'una «cigonya *fembra*», al capdavant potser també explicable estilísticament per ser una *faula*, gènere on se solen atribuir característiques humanes als animals: com si diguéssim 'la cigonya i la seva dona', car conta precisament una història d'adulteri.

Escau observar que, també en això, la frontera lexical coincideix exactament, per l'Oest, amb la frontera lingüística, car *fembra* o *embra* és el mot per a 'femella d'animal' a tot l'Alt Aragó, fins a la Vall de l'Esera: *sarrio fembra* a la Vall de Broto (Torla, 1965), *masklo* i *fembra* de l'abella a Cercuran (1965).

Fembra en la nostra llengua és un mot exclusiu de l'Edat Mitjana, mort del tot després del període medieval (l'ús en el pseudo-Boades forma part precisament del procediment de què se serví el grosser falsificador per fer creure en la seva falsa data).

També en això hauré de posar en dubte el judici d'En Moll. Reça desmentir un savi nostre. Amicus Plato! El 1929 deia que «a Mallorca i Menorca no és probable que *fembra* sigui castellanisme» (*AORBB* II, 37); jo diria que no «probable» sinó bastant segur, i esporàdic. Llavors ens digué que a Mallorca es pronunciava *fémbrə* i a Menorca *fəmbərə*, ara en l'*AlcM* (§ 3) diu que sona *fəmbərə* tant a Mallorca com a Ciutadella: la conclusió que n'hem de treure és que no hi ha pronúncia popular d'aquest ús suspecte i excepcional. El mot, ens diu, és pejoratiu (voldria dir 'dona, mala dona'): com a prova posa abusivament un passatge dels poemes bíblics d'Alcover «els fills de Déu s'ajuntaren / amb les *fembres*, engendraren / la nissaga dels gegants», és a dir res de bordellesc ni de pejoratiu: història noble d'homes divins, arcaisme patriarcal ressuscitant com a llicència poètica una paraula pròcer del català medieval, per trobar un to d'estil bíblic.

Tots els indicis ens fan desconfiar: res no va dir d'això En Moll en la seva monografia del parlar de Ciutadella, on n'hauria hagut de parlar puix que ara localitza precisament a Ciutadella; tradueix en català per «dona», però en castellà per «hembra» que és 'femella' i no 'dona': tots aquests equilibris i habilitats sembla que són per salvar un ús que en féu algun cop el seu mestre AMAlcover. El *Damen*. res; el *DFgra*. posa *fembra* però com a «antiquat» i traduït